

"A DEJSTVA OSTAJAJO"

DAMJAN J. OVSEC

V zadnjem Glasniku SED (3-4, 1991, str. 137-139) se je oglasil Slavko Kremenšek in si za naslov svojega polemičnega zapisa izbral neki stavek iz mojega mariborskega referata z naslovom O preučevanju ljubljanskega meščanstva in aplikaciji raziskav (ČZN 62, 1, 1991, str. 119-123). Ta stavek se glasi: A dejstva ostajajo. Na podlagi tega je zgradil nekakšen napad, v katerem je potrdil, da dejanskega razumevanja nekaterih dejstev (spet) ni bilo in lahko samo upam, da bo v naslednjih dvajsetih letih od nekd vendarle prišlo kaj svežega stanovskega smisla za sodelovanje in priznanje.

Naj začnem z zelo splošno filozofsko in življenjsko resnico, ki pa ni nikakršna besedna igrača: "Problema ni tam, kjer ga vidimo, problem je tam, od koder ga opazujemo."

Komunikacija je občutljiva zadeva, v kateri je nemalokrat več nerazumevanja, kot razumevanja, hkrati pa si osebne nevrotike hitro nadenejo vojno opremo 'pravice in resnice'. Rožlja se z vsem mogočim, kar stoji vmes med diskreditiranjem in bučnimi analizami ter glasnimi rezultati - končno pa je vse odvisno od tega, kako se stvari opazujejo, ne pa samo od tega, kakšne so.

V zadnjih petnajstih letih sem bil v zvezi s svojim - najprej diplomskim in kasneje knjižnim delom - Oris družabnega življenja v Ljubljani od začetka 20. stoletja do 2 svetovne vojne v različnih obdobjih kar trikrat izzvan, pa na izzive nisem odgovarjal. Leta 1975 mi je odgovor Angelosu Bašu strogo odsvetoval prav Slavko Kremenšek jaz pa sem ga po neumnem ubogljivo poslušal, kasneje pa se mi je zdelo odveč pogrevati star golaž; sem pač nezamerljivega in širšega značaja, predvsem pa sem potrpežljiv. Ker pa resnica vedno privre na dan ali pa zanjo nastopijo nove ugodne okoliščine in primerne priložnosti, bom omenjeno Kremenškovo pisanje v Glasniku in njegova "dejstva" izkoristil in najprej nekoliko širše, historično, osvetlil svoj primer. Po petnajstih letih čakanja je pravzaprav tudi meni že dovolj podtikanj, pa tudi moja potrpežljivost ima neke človeške mej. No, pa k stvari.

Brez paranoičnih podtonov se bom skušal spomniti KAKO je neki del slovenskih etnologov (Angelos Baš, Slavko Kremenšek in Nives Sulič) uradno opazoval moje skromno, pa recimo temu tako, pionirsko delo.

Ko sem leta 1973 diplomiral z nalogo Oris družabnega življenja... sem naslednje leto s skupino slovenskih etnologov odšel v srbski Kruševac, kjer sem imel kratek referat z enakim naslovom. Leta 1975 je izšel v beograjskem Etnološkem pregledu (knj. 13, str. 62-66), iz meni neznanih razlogov pa tudi kot separat (brez navedkov, virov in literature). V oboje se je vrnila še tiskarska napaka, tako da je iz Orisa nastal Opis. Na ta skromni povzetek se je sprivil takrat skoraj petdesetletni Angelos Baš. Če

danes gledam njegov zapis Corrigenda (Traditiones 4, 1975, 281-292), ki je po obsegu skoraj trikrat bolj obširen od mojega referata, si tako kot takrat ne znam razlagati nesramnosti, neresničnih obtožb in manipulacije, ki jo je Baševa ocena polna. Zapisu ne manjka frenetične zajedljivosti (saj me obravnava kot kakšnega osnovnošolčka), zato pa mu manjka poštenosti in odkritosti. To je pač tipičen primer pisanja, ki preigrava z iztrganimi citati, ki jemlje v roko svoja "večvredna" merila, da dokaže... svojo dvomljivo superiornost. Seveda se je Bašu zdelo zamalo, da bi, preden se je lotil mojega referata-separata, vzel v roke moje diplomsko nalogo (z vso bibliografijo vred), ki bi jo lahko dobil na vpogled na fakulteti.

Zapis, ki se je končal z ugotovitvijo, 'da imam premalo temeljnega znanja za raziskavo ljubljanskega družbenega življenja' (prav tam), je javno raztrgal novopečenega diplomanta, ki je komaj pokukal iz šolskih klopi. Problem je bil seveda v tem, da je bila moja diplomatska naloga odlično ocenjena, njen mentor Slavko Kremenšek pa tako **prostodušen**, da se mu ni zdelo vredno braniti niti svoje ocene mojega dela, če že ni imel potrebe, da bi branil svojega študenta vsaj po moralni plati, oziroma da bi razkrinkal nesoglasja in podtikanja, ki so seveda v dosti večji meri letela naj, kot name, grešnega kozla. Prav vsak je takrat namreč vedel, da si A. Baš prizadeva priti na oddelek za etnologijo za profesorja, kjer pa mu vrata niso bila ravno na stežaj odprta. Corrigenda so seveda iskali Kremenškovo slepo pego, točko za katero je Baš domneval, da je pri Kremenšku šibka. Po domače: preko mene ga je hotel diskreditirati, s čimer so se seveda strinjali vsi moje kolegi. Nihče ni nič dosegel, jaz sem dobil 'štempelj' in nikogar ni prav nič zanimalo, kako se počutim. Kako, milo rečeno, nepedagoško!

Leta 1978/79 je ta isti Oris družbenega življenja izšel kot posebna številka Arhitektovega biltena na posebno zahtevo njegovega uredništva, saj so se arhitekti edini zavedali vrednosti mojega dela in, kar je še posebno važno, njegove aplikativne vrednosti. Tudi takrat sem zaman čakal na oceno, zapis ali morda kakšna nova Corrigenda. Zaman pa sem tudi čakal, da bi izšla kakšna Poprava Poprave izpod peresa Angelosa Baša. Nič. Zato pa se je odlično odzvala ljubljanska javnost.

Šele sedem let kasneje je izdala Maja Godina oris družabnega življenja v Mariboru (Maribor 1919-1941; Dialogi XXII, 10, Maribor 1986), kjer je mogoče prebrati na zadnjih platnicah revije spet nekakšno Kremenškovo spotikanje ob moj Oris, kjer že povsem abotno ugotavlja 'pomanjkljivosti' mojega dela. Besedo abotno, lahko pa bi rekel tudi nesramno, sem napisal namenoma. Kremenšek mi namreč spet poočita, da sem raziskovalno pozornost usmeril predvsem na višji in srednji sloj ljubljanskega meščanstva (kar je bil vendar moj, v uvodu izražen namen in moja volja!). Potem piše o prednostih dela M. Godine pred mojim, o škodi, ker mojem delu v primerjavi z njenim manjka celovitosti itd. Skratka delo M. Godine (zelo) hvali in priporoča za objavo, o mojem pa piše na način, da bi lahko vsak bralec o njem podvomil in nad njim obupal, še preden bi ga vzel v roke. Sicer je možno, da gre v tem primeru le za recenzijo, ki je bila objavljena na platnicah Dialogov brez Kremenškove vednosti. Ker imajo tak stil pisanja (na platnicah) na Zahodu za pomanjkanje omike, bi bilo dobro, da bi se tisti, ki je to zakuhal, tega tudi ovedel. Kakorkoli že, neokusno pisanje je bilo objavljeno.

Če bi Kremenšek resnično hotel primerjati delo M. Godine in moje, bi to moral opraviti na drugem mestu, najbrž v kakšni strokovni reviji, seveda strokovno in natančno. Potem bi namreč spet "govorila dejstva". Najprej to, da sta obe deli težko primerljivi; tako po obdobju obravnave, kot po slojih obravnavanega prebivalstva, tako po obsegu in tudi po izvirnosti. Seveda je tudi raziskovalno delo v precej manjšem Mariboru lažje. Vendar mi ne gre za to. Gre mi za druge stvari.

Kremenšek namreč ne napiše, ne tukaj, ne kje drugje, da je moj Oris prvo etnološko delo svoje vrste v (zdaj bivši) Jugoslaviji in še kje (raziskave Dunaja, Londona, Turkuja, Helsinkov in kasneje Splita, Sofije itd so namreč drugačne). Med mojim delom in delom M. Godine je minilo trinajst let! Prav lepo bi bilo, če bi Kremenšek omenil, da sem se na raziskavo družabnega življenja (v Ljubljani) spomnil sam. Nisem se mogel opreti na nikakršno literaturo ali vire. Izumiti sem moral metodo dela, dognati segmente družabnega življenja, določiti vrstni red dejavnosti povezanih s tem življenjem itd. Skratka, napraviti 'mušter', ki ga zdaj vsi s pridom uporabljajo. Zgodovinar Janez Cvirn celo do te mere, da v svojem delu o družabnem življenju v Celju na prelomu stoletja uporablja moje definicije posameznih pojavov družabnega življenja, pri tem pa nikjer v svoji knjižici ne omeni ne Godine ne mene, ne najinih del, pač pa naju v enem stavku odpravi tako, da zapiše, da je vidike družabnega življenja 'poskušal oblikovati po že ustaljeni shemi iz etnoloških orisov družabnega življenja v Ljubljani in Mariboru'. (Kri v luft! Čreva na plot! Predgovor, str. 7, Celje 1990).

Kot je iz mojega dosedanjega pisanja razvidno, sem 'prešprical' tudi aferico z Dialogi in na Kremenškov šolniški in pridigarško stil (tak je že naslov na platnici: ocena dela Maje Godina, Maribor 1919-1941...) nisem odgovoril, čeprav gre za tisoč izvodov antireklame na moj račun. Zdaj, ko se je po vsem tem času ponudila nova priložnost, pa sem dal namenoma tako velik poudarek zadevi z Dialogi. Kremenšek je namreč v eter iniciral nekaj, kar je dobilo mlade. Temu pa moram, kajpak, ostro ugovarjati.

Istega leta sem končno dočkal prvo oceno svojega Orisa iz stroke. Za to je bilo potrebnih sedem let. Čeprav ima to število velik simboličen pomen, je vseeno prišlo do nove neslanosti. Etnologinja Nives Sulič, takrat dokumentaristka na Oddelku za etnologijo, mi je v Traditionesu (15, 1986, Knjižna poročila in ocene, str. 275) naklonila celih petindvajset vrstic. Suličeva mi sicer pripiše nekaj zaslug in ne pozabi omeniti lepega sprejema mojega dela tudi med neetnologi, vendar pa v že tako kratkem poročilu (kaj drugega njeno pisanje namreč ni) porabi kar dva odstavka za žongliranje z očitki, ki jih srečamo že pri Kremenšku ("Žal se je avtor omejil le na višji sloj ljubljanskega prebivalstva..."), dodaja pa še nove: "Škoda da avtor zbranih podatkov, ki temeljijo na literaturi in izjavah petdesetih informatorjev, ni dopolnil oziroma podprl še s podatki iz popisnic prebivalstva, ki so ohranjene za področje Ljubljane". Ne vem, ali gre za nagajanje, za 'solidarnost' s Kremenškom, za postavljanje ali za čisto neumnost, dejstvo je, da v drugih ocenah in recenzijah, kjer bi se dalo o avtorjih-raziskovalcih oziroma njihovem delu izreči marsikaj konstruktivno kritičnega, izpod peres Suličeve in drugih recenzentov ne prihaja nič drugega kot zadovoljstvo in hvala. Kaj pa če gre tukaj le za stanovsko solidarnost zaposlenih v etnoloških inštitucijah, ki se vsakodnevno srečujejo in zato ne tvegajo

nepotrebnih zamer? Če človek začne študirati razne ocene in poročila, prav hitro dobi tak občutek. Sicer pa to ni nič novega. Ovseca seveda nikjer ni; za njim ne stoji noben lobi, torej ga dajmo kritizirati, ali še bolje, ignorirati. To je pač cena za to, da si samostojen in svoboden etnolog (s svobodnjaškim statusom) in človek se za tako pokoro odloči sam, čeprav si potem edini svoje vrste v srednji Evropi in na Balkanu.

Ali pa prav zato. Kot tak seveda inštitucij ne zanimaš, zato te tudi nihče v kakšno ne povabi, ker pač tvoje delo in znanje ne šteje. Kot tak si tudi ves čas izpostavljen; kdor ne verjame, naj poskusi sam. Meni ne gre za nikakršno lamentiranje, vendar recimo že enkrat bobu bob.

Brez komentarja... (foto M. Fister)

Suličevi in vsem drugim bralcem sem v uvodu Orisa na dolgo in široko razložil, kaj vse bi bilo treba storiti v zvezi s preučevanjem ljubljanskih meščanov, vključno s problemom, ki ga predstavljajo popisnice prebivalcev. Potemtakem imam lahko pisanje Suličeve le za zafrkavanje ali indolenco. Pa še nekaj. Ali se Suličeva sploh zaveda, kakšen časovni in finančni podvig zahteva 'osamosvojitve' npr. Zgodovinskega arhiva, da ne rečem nič o tem, koliko ljudi je za tako raziskovanje

potrebnih? Za posameznika je namreč to skoraj življenjsko delo (tudi če dela to službeno). Suličevi se je zdelo vredno napisati dva očitajoča odstavka, vendar se tudi njej nikjer ni zdelo vredno zapisati ničesar o tem, kaj moj Oris v resnici je in vse kar sem omenil v delu tega zapisa, kjer je govora o mariborskih Dialogih. Jasno je, da pri takih ocenjevalcih ne moreš pričakovati, da bi videli v obravnavanem delu še kaj več, kaj skritega, kakšno novo dimenzijo, če spregledajo celo to, kar stoji črno na belem.

Vse to sem bil prisiljen napisati iz več razlogov. Večina etnologov, predstavnikov drugih strok in ljubiteljskih bralcev namreč ne ve, zakaj sploh gre, ker moji težav v zvezi z Orisom ne poznajo. Predstavljajte si, kakšno podobo bi o mojem delu dobili zainteresirani bralci čez deset, dvajset, trideset let, če bi brali le Baša, Kremenška in Suličevo in nobenega mojega odgovora. Že iz dosedaj zapisanega je razvidno, da Kremenšek mojega referata V ČZN ni razumel in da po vsej sili išče dlako v jajcu. Namen mojega referat je bil en sam: Damjan J. Ovsec, **njegovo** preučevanje ljubljanskega meščanstva in **aplikacija raziskav**. In predvsem za to gre: za uporabnost. Leta in leta dopovedujem, da znanost brez aplikacije ljudem in družbi malo koristi. Leta in leta čakam, da bo kakšen etnolog strokovno ugotovil, da je moj skromen Oris prerasel najprej v nova spoznanja in članke, potem pa v aplikacijo le-teh v konkretnih nalogah. Oris je bil steber, opora s pomočjo katere smo se zlasti z arhitekti lotevali konkretnih izboljšav mestnega interierja in zunanjega prostora nasploh. Tega se Kremenšek nikakor ne zaveda. Teoretična dela pa smo v tistih 'svinčenih časih' potrebovali tudi zato, da smo lahko pred političnimi blokadami zaigrali na lestvico dokazanih podatkov, historičnih mestnih faktov itd. To je bil pripomoček in Kremenšek je naravnost smešen (ali **prostodušen?**) s tem, ko trdi, da političnih blokad ni bilo. Prav z ničemer ne zmanjšujem Kremenškovega dela v zvezi z Ljubljano, kot tudi ne opravljenega dela drugih etnoloških kolegov, vendar v zvezi s temi deli nisem bil seznanjen z nikakršno aplikativnostjo, torej ne spadajo v kontekst mojega referata in jih zato tudi ne omenjam.

Da mi Kremenšek ne bo očital približnosti, naj nadaljujem s svojim odgovorom na njegovo polemiziranje v zadnjem Glasniku.

V njem Kremenšek ugotavlja, da "so se ob spremenjenih družbenopolitičnih razmerah med nekaterimi slovenskimi etnologi pojavile v zvezi z urbano problematiko in preučevanjem kulture delavstva določene teze, ki jih bo treba preveriti. V imenu znanstvene resnice pač".

Če Kremenšek reče mojim subjektivnim ugotovitvam teze, potem jih samo pozdravljam, prav tako toplo, kot spremembo družbenopolitičnih razmer. Spremembe so edina stalnica našega življenja, subjektivne ugotovitve pa so dejstva, ki sem jih preverjal sam, preden sem jih napisal.

Znanost ni nikoli bila sama sebi namen, zato moj *raison d'être* ni samo intelekt. Umetnosti vseh vrst nam hočejo dopovedati, da je prav kreativnost edina človekova vrednost in da gre intelekt lahko v ropotarnico. O tem govorijo tudi vse orientalne duhovne filozofije in religije. Ekonomisti, spet, pa zagovarjajo svoje trditve tako, da

dobimo občutek, da je zanje služenje denarja samo sebi namen; ob takih besedah ekonomistov lahko tako znanost kot umetnost tiho pospravita svoje 'nepomembne' cunje. Najbrž ne bo nihče zanikal, da je naša moderna zavest precej brezupno razbita na te namene same po sebi.

Zakaj se je zgodilo, da dolga leta iščem, poskušam, raziskujem in delam na lastno pest? Res je šlo v škodo mnogo moje energije, hkrati pa mi je ustvarjanje zunaj univerzitetnega materinstva in mimo akademskega tutorstva omogočilo razviti svojo misel, ki me utrjuje v samostojnem delu. Morda imam zato tudi več smisla za solidarnost, kot pa ga imajo varovani institucionalni krogi in lobiji (to je druga solidarnost od tiste, ki sem jo prej omenjal).

Zelo zanimivo je, da ni bilo vsa ta leta nobenih pravih očitkov o moji metodologiji, ker bi tovrstne sugestije bile meni v pomoč, kritikom pa v čast. Sam sem napisal, da na svoj Oris gledam kot na 'vajo', ker za kaj več nisem imel ne možnosti, ne denarja, ne sodelavcev. Je bila na FF etnološka katedra takrat mar usmerjena v stimulatивно podpiranje raziskav višjih plasti ljubljanskega meščanstva? Nikoli ni nihče, kot rečeno, zastavil niti enega samega produktivnega vprašanja o mojem 'oranju ledine'. Je potrebno reči, kako bi bilo lepo, če bi ga?

V zadnjem Glasniku objavljena bibliografija mi ne prinaša nič novega (saj sem jo vendar ves čas sledil), prav hitro pa razkrije svoje bistvene pomanjkljivosti; ne najdem del, kjer bi si lahko izostril svojo optiko ob subtilnejših 'teoretičnih' in opazovalnih meščanov, odnosno, kjer bi lahko preverjal ob raziskavah t.i. kvalitete življenja (kulture), ki jo je meščanstvo osmislilo. Poleg tega pa mi manjka pri redkih raziskovalcih meščanov poznavanje meščanskega esprija, zakonitosti njihovega življenja in predvsem poznavanje njihove psihe. Za vse to je treba imeti veliko izkušenj, znanja, zapletenega poznavanja psihologije in - meščanske korenine. Poleg tega pa moram podvomiti tudi o tem ali je objavljena bibliografija Mojce Račič in Maje Godina res neoporečno pomagalo. Celo pri sebi sem namreč pogrešil ob omenjenem, še vsaj tri svoje obsežnejše objave, ki imajo skupaj najmanj 320 strani, so pa z opombami, viri in literaturo vred objavljene v neetnoloških publikacijah.

Naj razložim še **tako sporne** (Kremenšek) trditve, kot so tele: "Tedanji časi (sedemdeseta leta) so bili takšnim raziskavam kot so višje in srednje plasti ljubljanskega meščanstva nenaklonjeni, v znanosti je bilo toliko politike kot v politiki, te razmere pa se v bistvu še vedno niso spremenile" (D.J.O., ČZN). Tu seveda govorim iz svojih izkušenj (raje ne bezajte v moj spomin!), katere mi Kremenšek, kot izgleda, prepoveduje imeti. Iz mojega mariborskega referata in iz tega, kar sem doslej zapisal na tem mestu, je jasno razvidno, da mislim na splošno situacijo in ne le na Univerzo. Seveda pa tudi nanjo. Menda ni bilo treba biti posebej poučen o tem da je bila partijska celica na FF močna, tako kot na drugih fakultetah. To je bilo običajno in članstvo je bilo priporočljivo. Spomnite se afer s profesorji ljubljanske Univerze, pa beograjske itd. Kaj se je dogajalo npr. leta 1974, pa prej in pozneje. Zato je tudi Kremenšek natančno poučen o tem kolikšno je bilo članstvo in kakšen vpliv so imele partijske smernice na znanstvenih svetih (Kidričev sklad pa je gmotno pomoč odklanjal ali dajal). Ravno tako se ve, kdo je bil tisti, ki je nagovarjal npr.

osebje Oddelka za etnologijo za vstop v parijo, kot se tudi ve, kdo vse je vstopil in kdo ni. Kdor je bil v partiji, gotovo ni ne sam, ne na partijskih sestankih forsiral kakšnih raziskav t.i. boržuazije ali meščanstva. Raziskave delavstva so bile sicer povezane tudi z osebnimi nagibi, zanimanjem in veseljem, vendar nisem tako naiven, da ne bi vedel, kako so jih podpirale najrazličnejše politične strukture. Končno pa bi o tem lahko povedal tudi kaj iz svojih izkušenj izven fakultete.

V Naših razgledih sem leta 1972 bral pogovor z Borisom Paternujem: "Na neki kanadski univerzi npr. nekdo lahko dela doktorsko disertacijo o moderni slovenski liriki, v Ljubljani pa je ne bi smel. Pri Kidričevem skladu smo zaradi podobnih predsodkov dvakrat propadli s temo Slovenska književnost 1945-1965 in s prošnjo za gmotno pomoč uspeli šele po naši tretji trmi, čeprav to ni sklad Janeza Bleiweisla Trsteniškega." Ni važno, ali gre za boljši ali slabši primer, bilo jih je na stotine.

Da se vse skupaj ne bo bralo kot podtikanje, bom zastavil še eno vprašanje. Letos smo imeli v Ljubljani o meščanstvu dve razstavi - Poljubljam roko milostljiva in Podobe ljubljanskih meščanov (oboje v okviru Mestnega muzeja). Smo za taki razstavi res rabili več kot pol stoletja, ali pa je jasen moj namig? Politike je v institucionaliziranem življenju skoraj toliko, kot jo je v politiki. Dinamično ravnotežje pa je odvisno od kulture življenja in od pluralizma politike. Menda se po relativno srečnem razvoju ne bomo več zaslíševali o svetovnem nazoru, ampak bomo subjektivno mišljenje in čustvovanje (t.j. individualni pogled na svet) postavljali tja, kjer je včasih navidezno brezmejno kraljeval 'duh težnosti'.

Nisem in ne bom podtikal nobenih tez, ne bom delal nobenih teorij, jaz sam lahko odkrivam samo dejstva (dejanskost). **Formiranje teorije pa izhaja iz diskusije velikega števila udeležencev.** Kar se mene tiče sem svoje raziskave naredil uporabne. To je za našo znanost na splošno zelo nevhvaležna zadeva oziroma naloga in zato stroki zvečinoma irelevantna. Seveda gre za zmoto, če že ne za cinizem. Naj ponovno poudarim, da v svojem referatu ne pišem o tem KAJ je bilo narejenega v zvezi s preučevanjem meščanstva, ampak KAKO je bilo to narejeno. Zavedajte se, da vsega tistega, česar ne morete inkorporirati v svoj svetovni nazor, v svoj pogled na svet, ne morete definirati kot podtikanje. Ker se v svoji polemiki imate za **prostodušneža**, sem to besedo, kadarkoli sem jo omenil, podčrtal. S 'prostodušneži' imam namreč že vse življenje težave, zato naj povem, kaj o tem meni psihologinja. Prostodušnost je kvaliteta, kadar človeku ni treba imeti (nobenih) pomislekov. To pa že nekaj stoletij ni več možno, če je sploh kdaj v resnici bilo. Še posebej dandanašnji ima prostodušnost v tako diferenciranih človeških psihah zelo hitro izrazito negativno konotacijo.

Naj končam z željo, da bi se oba strinjala z naslednjim: Pogleda na svet ne moremo imeti za nikakršno objektivno in polnomočno resnico; kadar pa ga poskušamo spraviti na očitno znanstven nivo, to gotovo prinese neznosne posledice.